

ФІНАНСОВІ МЕХАНІЗМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СФЕРИ КУЛЬТУРИ

КІНАЛЬ Надія Миколаївна

аспірант відділу регіональної фінансової політики

ДУ «Інститут регіональних досліджень

імені М. І. Долишнього НАН України»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8184-8043>

Анотація. У статті досліджено напрями покращення фінансування сфери культури України, як консолідуючої основи для розвитку держави та протистояння зовнішнім геополітичним викликам. Здійснено аналіз зарубіжного досвіду фінансування сфери культури. Зроблено висновки, що для ефективного покращення фінансування розвитку сфери культури України потрібна правильна фінансова стратегія.

Ключові слова: масова культура, фінансова стратегія, фінансові ресурси, осередки творчості, фінансові механізми.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни відбулась консолідація українського суспільства щодо євроінтеграційного розвитку і імплементації європейських цінностей, що ставить нові завдання для сфери культури, як консолідуючої основи формування суспільної свідомості українців у протистоянні зовнішнім геополітичним викликам і соціально-економічного повоєнного відновлення України. Водночас, це потребує залучення в сферу значних обсягів фінансування та ефективної стратегії їх використання задля відновлення і збереження культурної спадщини, розвитку культурної

Аннотація. В статті досліджено напрями удешевлення фінансування сфери культури України як консолідуючої основи для розвитку государства и протистояння зовнішнім геополітичним викликам. Осуществлен анализ зарубежного опыта финансирования сферы культуры. Сделаны выводы, что для эффективного удешевления финансирования развития сферы культуры Украины необходима правильная финансовая стратегия.

Ключевые слова: массовая культура, финансовая стратегия, финансовые ресурсы, ячейки творчества, финансовые механизмы.

інфраструктури та культурного потенціалу України.

Проблема впровадження нових механізмів фінансування сфери культури мала характер тривалої невирішеності, у відповідь на що в 2021 році прийнято Указ Президента України «Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму» [7].

На фінансування культури, креативних індустрій та інформаційної політики в 2022 році було передбачено 11,8 млрд грн, що майже на 2 млрд грн більше, ніж у 2021 році. Проте передбачені видатки з початком

війни було скорочено на користь бюджету військового стану. У зведеному бюджеті України на 2023 рік видатки на культуру та мистецтво зменшено майже на 27% проти 2022 р. і на 19% проти 2021 р. [11]. Вони становитиме 8,69 млрд грн, зрозуміло, що цього вкрай недостатньо, але таке скорочення є об'єктивно виправданим [1].

Сьогодні відбувається національне піднесення та переосмислення значимості культури і переоцінка цінностей загалом, свідченням чого є популярність української музики, фільмів та іншої творчості на теренах України та поза її межами. А тому вкрай необхідним стає продовження роботи з пошуку інших джерел фінансової підтримки на відновлення пошкодженої під час війни культурної спадщини і реалізацію нових проєктів, а також покриття нестачі бюджетного фінансування за всіма напрямками діяльності в сфері культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемним питанням фінансування культури присвячені праці таких науковців, як: Ю. Дащук, Л. Матвійчук, Ю. Юринець, М. Лепкий, С. Сидорук. Утім, подальшого дослідження потребують питання формування ефективних механізмів фінансування сфери культури, важливість якої у формуванні національної ідентичності важко переоцінити, особливо зараз.

Метою статті є дослідження особливостей фінансування сфери культури в Україні та практики зарубіжних країн, обґрунтування застосування фінансових механізмів для розвитку сфери культури України в сучасних умовах.

Виклад основних результатів.

Ефективність управління фінансовими ресурсами потребує науково-обґрунтованої системи методів і способів їх формування, розподілу та використання, що зумовлює на сучасному етапі об'єктивну необхідність визначення мети й результатів руху фінансових ресурсів, інструментів, чинників, що впливають на динаміку їхнього кругообігу. Це цілком можна віднести до сфери культури, як однієї з галузей економіки, тобто з точки зору економіки культури. Але з іншого боку важливим є значення культури для збереження історичної спадщини і формування суспільства майбутнього, особливо під час зміни її розуміння, ціннісних орієнтирів і форм під впливом технологічних викликів, глобальних кризових явищ різної природи, а також військової агресії.

В цьому контексті цілком доречно пригадати, що під час Другої світової війни прем'єр-міністр Великої Британії Вінстон Черчилль відмовився від пропозиції одного з міністрів скоротити витрати на культуру заради оборони. «А за що ми тоді воюємо?» – сказав Вінстон Черчилль. Ця історія доводить той факт, що культура і мистецтво важливі навіть в умовах війни.

Війна – це завжди руйнування, знищення, смерть. Культура, мистецтво – це творіння, це – життя [2]. «Росія стратегічно руйнує не лише українські міста та інфраструктуру, але також й українську культурну спадщину. Музеї, архітектурні пам'ятки, палаци, церкви стають цілями російських ракет та обстрілів. Адже справжня мета путіна – винищення української нації, культури, історії та ідентичності» [3].

Через війну в державі виникла необхідність не розбудовувати нові осередки творчості, а відновлювати знищене. Станом на 29 серпня 2022 року понад 450 різних пам'яток та об'єктів культури були зруйновані внаслідок повномасштабного військового вторгнення росії на територію вільної України [12]. Серед них такі історичні пам'ятки: Охтирський краєзнавчий музей; музей українських старожитностей, Воскресенська церква (Чернігів); Маріупольський художній музей ім. Куїнджі; історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» (Запорізька область); будинок Григорія Сковороди, Свято-Георгіївський храм (Харківська область); Троїцька церква (Сумська область); будинок «Слово» (Харків); Дніпровський будинок органної та камерної музики; Іванківський історико-краєзнавчий музей з роботами Марії Приймаченко, дерев'яна церква Святого Георгія (Київська область) та інші. З початку війни здійснюється верифікація і розміщення інформації в базі даних, створено інтерактивну карту втрат культурної спадщини [13].

Для їх відбудови потрібні значні інвестиції, зокрема іноземні. Таку підтримку вже ініціювали уряди європейських країн. Так, «Італія готова відновити театр у Маріуполі. Кабінет міністрів Італії схвалив мою пропозицію запропонувати Україні ресурси та засоби для його якнайшвидшого відновлення», – заявив міністр культури Даріо Франческіні [4].

На нашу думку, для вирішення цієї проблеми необхідно створити комісію, яка здійснюватиме:

1. оцінку збитків пошкоджених

об'єктів;

2. складання плану відновлення осередків культури;

3. обґрунтування обсягів фінансування на відновлення об'єктів сфери культури;

4. перевірку цільового використання коштів.

Це важливо для ефективного використання залученого фінансування, недопущення незаконних і нецільових витрат, забезпечення прозорості і попередження корупційних схем.

Враховуючи значний обсяг об'єктів, які потрібно відновлювати і обмеженість державної підтримки, варто вивчити досвід розвинутих країн світу щодо фінансування сфери культури, зокрема США та Європейських країн.

У Сполучених Штатах Америки держава фінансує лише частку культурних проєктів, а в більшості інвесторами виступають приватні компанії, меценати та грантодавці. У цьому контексті логічно постає питання економічної успішності, адаптивності та соціальної стабільності в сфері культури.

На нашу думку, успіх американської масової культури полягає не в будь-якій з його окремих формальних чи естетичних властивостей, а в загальному розвитку, який є свідомо сконструйованим, адже продукція американської популярної культури ідентифікує народний суверенітет, як соціально-політичний двигун, і децентралізацію, як розширення можливостей.

Це матеріалізується і проявляється перш за все як перша радикальна, безперешкодна ринкова економіка, яка звільнила і показала чудову

підприємницьку енергію простих людей. Неважливо, чи є класичні заяви про американську винятковість фальшивими чи законними, міфічними чи реальними. Важливо те, як і чому це так працює, як товари цього культурного ринку набувають такого виняткового успіху. Відповідь, на наш погляд, полягає в тому, що основу американської системи становить егалітаризм – концепція суспільства з рівними можливостями з управління і доступу до матеріальних благ всім його членам. Держава, згідно егалітарності, не займається жодним власним культурним проектом. Б. Остендорф наголошує: «Відсутність

національної культурної мети не означає, що ліберальна арена або «вільний» ринок, де відбувається культурне виробництво, і публічна сфера, в якій обговорюються його значення, є рівним ігровим полем або нейтральним майданчиком» [5, с.6]. Про це свідчить, наприклад, монополізація у сфері кінематографу. Найбільш бюджетні фільми в історії зняті у США, проте, бачимо, що тільки дві кіностудії робили такі фільми - це компанія Walt Disney Pictures та Warner Bros. Pictures Co., оскільки Marvel Studios є дочірньою компанією Walt Disney Pictures (табл. 1).

Таблиця 1

Бюджет та касові збори найбільш бюджетних фільмів США

Назва фільму	Країна виробник	Студія	Бюджет	Касові збори
Pirates of the Caribbean 4: On Stranger Tides, 2011	США	Walt Disney Pictures, Jerry Bruckheimer Films, Moving Picture Company	\$379 000 000	\$1045713802
Avengers: Endgame, 2019	США	Marvel Studios	\$356 000 000	\$2797501328
Avengers: Infinity War, 2018	США	Marvel Studios	\$300 000 000	\$2048359754
Pirates of the Caribbean: At World's End, 2007	США	Walt Disney Pictures, Jerry Bruckheimer Films, Moving Picture Company	\$300 000 000	\$960996492
Justice League, 2017	США	DC Entertainment, Kennedy Miller Productions, Lin Pictures, Warner Bros	\$300 000 000	\$657926987
Solo: A Star Wars Story, 2018	США	Lucasfilm, Walt Disney Pictures	\$275 000 000	\$392924807
Superman Returns, 2006	США, Австралія	Warner Bros. Pictures Co.	\$270 000 000	\$391081192

Джерело: складено автором на основі [6]

Б. Остендорф відмічає, що «попри монополізацію ринку, простори свободи можливі...» [5, с.10]. Це цілком справедливо до такого феномену, як масова культура, окремі

сегменти якої «вижили в умовах конкурентного ринку, досягли економічного успіху і вступили у фазу консолідації професіоналізації і коммодифікації» [5, с.7]. Проте, багато

субкультур та об'єктів регресують з часом або ж просто зникають, оскільки, вони не мають ніякої підтримки, та й ніхто не зацікавлений вкладати фінанси в те, що не може згодом принести прибуток. Поряд з масовою продовжує свій розвиток елітарна культура, співвідношення між якими в американському суспільстві є предметом багатьох досліджень особливо зараз в умовах поширення постіндустріального суспільства, коли перша задовольняє потреби переважної більшості суспільства, а друга – виконує роль культурного зразка вищої цінності [14].

Стосовно фінансування сфери культури у США відмітимо, що воно формується за рахунок федеральних, державних і місцевих органів влади на NEA (National Endowment for the Arts, Національний фонд мистецтв) та мережу агентств мистецтв різного рівня. Підкреслимо, що показовим був 2020 фінансовий рік. Він визнаний роком суспільної підтримки мистецтва і культури підчас пандемії Covid-19, обсяг якої становив 1,47 млрд дол США, де 162,3 млн дол США асигнувань на NEA (більше на 4,7% ніж у 2019 р.), 435,4 млн дол США – на державні та юрисдикційні агентства мистецтв (SAA) (більше на 21% ніж у 2019 р.), 860 млн дол США – для місцевих мистецьких агентств (LAAs). Отже, сукупне фінансування мистецтва було найвищим за останні двадцять років (без врахування інфляції). Якщо врахувати інфляцію, то загальний обсяг державного фінансування зменшився на 19%, асигнування NEA – на 33%, місцеве фінансування скоротилося на 14%, а федеральні зросли на 7%. Але, варто зауважити, що моделі державного та

місцевого фінансування співвідносяться з періодами економічного зростання та спаду [15].

Важливою складовою системи фінансування сфери культури у США і перевіреною засобом її реалізації є громадська підтримка через благодійність. Саме благодійність надає необхідної динамічності за рахунок різноманіття уподобань і смаків різних спонсорів, що сприяє різноманіттю творів мистецтва. До найбільш відомих спонсорів і грантодавців США відносяться NEA, Creative Action, Alternate Roots, Grantmakers In the Arts, Americans for the Arts та інші. Поряд з цим існують дві невирішені проблеми щодо благодійності в сфері культури – це, по-перше, нерівність у фінансуванні, по-друге, відсутність різноманітності та справедливості у мистецтві щодо фінансової підтримки [16].

Таким чином, розвиток сфери культури США демонструє наступне:

1) фінансування американського мистецтва – це складна, гнучка, гібридна система фінансування з боку державних установ, підприємницьких ініціатив, благодійних фондів, індивідуальних і корпоративних джерел благодійних внесків, яка постійно розвивається;

2) спостерігається поєднання державної та приватної підтримки, аспекти якої постійно змінюються, а механізми надання фінансування поєднують найкраще з благодійних пожертвувань із підприємницькою винахідливістю;

3) мережа фінансування різноманітна та охоплює підтримку як нових організацій мистецтва, які постійно з'являються, так і збереження традиційних (музеї, театри, оркестри,

мистецькі школи та ін.), навчання дітей основним творчим навичкам, забезпечення майстрів-художників необхідним ресурси тощо;

4) податкові стимули сприяють інноваційним методам приватної підтримки мистецтва;

5) децентралізація допомагає регіональним і місцевим громадам зберегти культурну спадщину.

Аналізуючи розвиток сфери культури в Європі, слід зазначити, що наймовірно важливо пропагувати українську культуру та імплементувати її до європейської, що відкриває більше можливостей для українських творців та одержання фінансової допомоги, особливо зараз для відновлення історичних та культурних об'єктів, та побудови нових.

Сьогодні в Європі діє програма підтримки «Креативна Європа». Безпосередньо поняття «креативна економіка» тлумачиться таким чином: «галузь економіки, яка заснована на індивідуальній і колективній творчості, майстерності і таланті. Креативна економіка здатна формувати добробут і робочі місця за рахунок створення і використання інтелектуальної власності, а творчі діячі займають в цих процесах центральне місце» [17].

Програма «Креативна економіка» включає підпрограми [9]:

- підпрограма «Культура» підтримує проекти, що охоплюють всі сектори культурних та креативних індустрій (за винятком аудіовізуального сектору та кіно);

- підпрограма «Медіа» підтримує кіно та аудіовізуальний сектор;

- підпрограма «Міжсекторальна співпраця» сприяє співпраці між

різними культурними та креативними секторами, а також охоплює напрямок новинних ЗМІ.

Програма «Креативна економіка» ставить за мету розвивати всі сектори культури та захистити спільну культурну спадщину Європи, зокрема, шляхом надання різних форм державного фінансування: пряме фінансове забезпечення; особливий режим оподаткування; надання консультативно-інформаційних послуг приватному сектору; навчання та професійна підготовка кадрів комерційного сектору культури.

Зокрема, Загальний бюджет «Креативної Європи» (2021-2027) складає 2,44 млрд євро з таким розподілом: «Культура» – 33%, «Медіа» – 58%, «Міжсекторальна співпраця» – 9% [18].

Так, у Франції та Італії сфера культури фінансується напряму з бюджету через міністерства культури, які у своїх витратах підзвітні парламентам.

У Великій Британії та Фінляндії, кошти на культуру розподіляються неурядовими органами (у Великій Британії – чотири національні ради з питань мистецтва).

У Нідерландах створено ефективну проміжну структуру зі значними повноваженнями щодо планування та прийняття рішень у сфері культури; парламент при цьому затверджує національний план її розвитку. Існує досвід бюджетування з орієнтацією на результат, яким може бути збільшення обсягів ринку культурної продукції й збільшення кола її споживачів. У Нідерландах на отримання такого результату була спрямована реформа фінансування культури, де пріоритетом культурної політики

проголошено стимулювання попиту на товари і послуги, що виробляються у сфері культури, а не безпосередню підтримку культурних закладів та організацій. Зростання попиту й розширення аудиторії – вимірювані показники, які дозволяють контролювати соціальну та економічну ефективність інвестицій у культуру.

В цьому контексті, відповідно до конкретної моделі варто наголосити про ризики втручання держави в питання культури й надмірного державного контролю над засобами виробництва та поширення культурних продуктів, або, навпаки, про ризики, пов'язані з нехтуванням державною владою сектором, який вона майже не контролює [10, с.13].

Крім означених країн, креативну економіку визнали драйвером економічного розвитку також Данія, Естонія, Австрія, Австралія, а також Китай, Сінгапур, Південна Корея, Японія та інші країни.

Україна також підтримує розвиток креативної індустрії, яка охоплює 14 галузей економіки. Так, у 2019 р. креативна економіка зросла до 259 млрд грн. У Топ-3 виробників доданої вартості увійшли галузі: ІТ і програмне забезпечення – 24,6%, архітектура та інжиніринг – 9,2%, кіно і телебачення та інформаційні послуги по 7,8% [19].

Україна має значний потенціал розвитку креативної економіки, але за умови постійного розвитку людського капіталу шляхом створення креативного класу і підтримки талановитої молоді. Нові перспективи і можливості для креативної економіки відкриває цифровізація [20]. У зв'язку з цим важливою є розробка нової концепції підготовки діячів культури,

реорганізації освітніх закладів культури та зміцнення їх матеріально-технічної бази. При цьому має враховуватися європейський досвід, передусім тих країн, які є визнаними лідерами європейського культурного сектору [10, с.26]. Це дасть змогу здійснювати підготовку висококваліфікованих фахівців, які просуватимуть Україну на міжнародній арені завдяки своїм талантам.

Висновки. Отже, подальший розвиток сфери культури в Україні потребує розширення механізмів фінансування, спираючись на зарубіжну практику і власний вітчизняний досвід. Зокрема, корисним для креативних індустрій є досвід фінансування вітчизняних стартапів, державно-приватного партнерства, податкові стимули і доступні кредити, а також підтримка урядом малого і середнього бізнесу на засадах грантового фінансування.

В умовах децентралізації місцеві органи влади і територіальні громади мають потужний фінансовий ресурс, частину якого, на нашу думку, можна спрямувати на підтримку діяльності креативних спільнот, надаючи фінансову допомогу у вигляді субсидій, а також доцільно інтегрувати креативні програми і проекти в програми розвитку.

Для закладів культури вагоме значення мають фінансові результати діяльності, що повинно передбачити певні заходи фінансової політики, спрямовані на: зміцнення фінансової стійкості та уникнення банкрутства; підвищення ринкової вартості культурних послуг; зростання ділової активності та покращення економічного потенціалу; збільшення

прибутку та зменшення витрат тощо. При цьому серед першочергових завдань постає залучення додаткових фінансових ресурсів та управління ними, «що є дієвим інструментом підвищення ефективності» [8, с.182]. Це передбачає обґрунтований вибір і реалізацію стратегії формування фінансових ресурсів: використання власних коштів для зміцнення і розширення власної ринкової позиції; об'єднання фінансових ресурсів при реалізації певних проєктів; залучення всіх можливих джерел фінансування для формування та реалізації інноваційних програм у сфері культури; залучення коштів донорів для сфери культури; використання перехресного фінансування.

Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що задля ефективного покращення фінансування розвитку сфери культури

України необхідним є прийняття і чітке дотримання фінансової стратегії, реалізація якої повинна відбуватись з дотриманням конкретних етапів:

- прогнозування та планування фінансових потоків шляхом розробки відповідних внутрішніх документів;
- затвердження та впровадження бюджетів інвестиційної та фінансової діяльності;
- коригування планів і бюджетів відповідно до зміни зовнішніх і внутрішніх умов;
- контроль виконання бюджетів.

Відтак, досягнення успіху в розвитку сфери культури в Україні залежить від ефективних фінансових механізмів, які повинні забезпечити захист та належний розвиток сфери культури в Україні.

Список використаної літератури

1. У проєкті держбюджету-2023 зменшили видатки на культуру. URL: <https://chytomo.com/u-proiekti-derzhbiudzhetu-2023> (дата звернення 10.10.2022)
2. Війна і культура. Як митець може допомогти Україні під час війни URL : <https://lr4.lsm.lv/lv/raksts/mes-ukrainai/vyna--kultura.-yak-mitec-mozhe-dopomogti-ukran-pd-chas-vyni.a163352/> (дата звернення 15.09.2022)
3. Музеї, палаци та церкви: Мінкульт оприлюднив список зруйнованих окупантами об'єктів URL : <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/03/16/247844/> (дата звернення 20.10.2022)
4. Міністр культури Італії пообіцяв відновити драмтеатр у Маріуполі URL: <https://bigkyiv.com.ua/ministr-kultury-italiyi-poobicyav-vidnovyty-dramteatr-u-mariupoli/> (дата звернення 10.10.2022).
5. Berndt Ostendorf. Why is American popular culture so popular A view from Europe URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/237001065.pdf>
6. Сайт Vox Office Mojo. URL : <https://www.boxofficemojo.com/> (дата звернення 10.10.2022)
7. Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329/2020#Text> (дата звернення 15.10.2022)

8. Макаренко У.Б. Фінансовий механізм розвитку медійних підприємств: дис. на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук за спеціальністю 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Л., 2020. 285 с.
9. The CulturEU funding guide EU Funding Opportunities for the Cultural and Creative Sectors 2021-2027 URL : https://www.oficinamediaespana.eu/images/media_europa/cultureu-funding-guide.pdf (дата звернення 20.09.2022)
10. Литвиненко О.М., Розумна О.П., Здіорук С.І. Аналітична доповідь: Культурна політика України: національна модель у Європейському контексті. К. : НІСД, 2012. 64 с.
11. Бюджет 2023 року: Менше на медійно-культурну сферу, але більше на марафон і систему захисту інформації URL: <https://detector.media/rinok/article/205125/2022-11-19-byudzhet-2023-roku-menshe-na-mediyno-kulturnu-sferu-ale-bilshe-na-marafon-i-systemu-zakhystu-informatsii/>. (дата звернення 10.10.2022)
12. Міністерство культури та інформаційної політики України. URL: <https://mkp.gov.ua/content/normativnopravovi-akti-strategichne-planuvannya.html> (дата звернення 10.10.2022)
13. Мапа культурних втрат. URL : <https://uaculture.org/culture-loss/> (дата звернення 10.10.2022)
14. Тоффлер Елвін. Третя хвиля / З англ. пер. А. Євса. К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
15. Public Funding for Arts and Culture in 2020 URL: <https://www.giarts.org/public-funding-arts-and-culture-2020> (дата звернення 10.10.2022)
16. Arts and culture philanthropy: what donors should know. URL: <https://givingcompass.org/article/arts-and-culture-philanthropy> (дата звернення 10.10.2022)
17. Creative Economy. Ministry of Culture Estonia. URL: <https://www.kul.ee/en/arts-and-creative-economy/creative-economy> (дата звернення 10.10.2022)
18. Creative Europe programme URL: https://creativeeurope.in.ua/p/about_creative_europe_programme (дата звернення 10.10.2022)
19. Креативна економіка – нова економічна епоха XXI. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/10/682634/> (дата звернення 10.10.2022).
20. Пантелєєва Н.М., Арутюнян Л.Л. Теорія та практика креативної економіки в умовах цифровізації. *Фінансовий простір*. 2019. № 3(35). С.136-142.